

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

DIRECTIONS OF STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN UKRAINE

Малому бізнесу в економічно розвинутих країнах і національних економіках приділяється значна увага, оскільки він складає значний сегмент ринкового господарства. Важливою є необхідність впроваджувати державні програми, спрямовані на надання інформаційно-консультативної допомоги та кредитної підтримки суб'єктам малого бізнесу в Україні, як це роблять у зарубіжних країнах, з метою активізації їх діяльності. Розвиток малого бізнесу є одним з головних факторів формування ефективних ринкових відносин в Україні, оскільки він сприяє створенню нових робочих місць, стимулює структурну перебудову економіки і забезпечує ринок товарами й послугами, що є особливо важливим у кризовий період. Малий бізнес чутливий до змін у суспільстві, тому його діяльність потребує державного регулювання і підтримки. Наведено основні проблеми функціонування малого бізнесу в Україні, а також запропоновані основні напрями його державної підтримки.

Ключові слова: малий бізнес, розвиток, державна підтримка, фінансування, кредитування, інвестування, податкові пільги.

УДК 334

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.81-28>

Марценюк О.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний
університет

Ружицька К.

магістрант,
Вінницький національний аграрний
університет

Давидюк В.

магістрант,
Вінницький національний аграрний
університет

Martseniuk Olena

Vinnitsia National Agrarian University

Ruzhytska Karyna

Vinnitsia National Agrarian University

Davydiuk Viktoria

Vinnitsia National Agrarian University

Small business in economically developed countries and national economies receives considerable attention, as it constitutes a significant segment of the market economy. A comparison of the criteria for assigning business entities to the "small" category in different countries shows that some enterprises, which are considered large in Ukraine, are classified as small or medium in foreign countries. Governments in other countries understand the importance of small businesses to the economy and use various government support tools, such as tax incentives, legal and advisory services, educational programs and loan support programs. However, a comparison of individual performance indicators of small business entities in economically developed countries and Ukraine shows low economic activity of Ukrainian enterprises. This is partly due to limited access to low-cost credit resources. In 2019, Ukrainian small and medium-sized businesses received credit from foreign banks, but the conditions for obtaining loans were complex and opaque, and the rates were much higher than in economically developed countries. Therefore, it is important to implement state programs aimed at providing informational and advisory assistance and credit support to small business entities in Ukraine, as they do in foreign countries, in order to activate their activities. The development of small business is one of the main factors in the formation of effective market relations in Ukraine, as it contributes to the creation of new jobs, stimulates the structural restructuring of the economy and provides the market with goods and services, which is especially important in a crisis period. However, small business is sensitive to changes in society, so its activities require state regulation and support. For this, it is necessary to carry out further theoretical justification and develop recommendations regarding the ways, conditions and resources necessary to support small business entities in the region with the help of various financial instruments. The main problems of the functioning of small business in Ukraine are given, as well as the main directions of its state support are proposed.

Key words: small business, development, state support, financing, lending, investment, tax benefits.

Постановка проблеми. На даний час малий бізнес не вимагає великих капіталовкладень і максимально зближує інтереси власника і найманого працівника. Він сприяє наповненню бюджетів усіх рівнів і створює середній клас, стабілізуючи ситуацію в країні. За темпами розвитку малого бізнесу Україна сильно відстає від розвинених країн, тому що на сучасному етапі він ще не став фундаментом національної економіки і найважливішим фактором соціально-економічного розвитку, тому особливо гостро стоїть проблема розвитку малого бізнесу, розширення підприємницької ініціативи населення. Однак питання взаємообумовленого розвитку малого бізнесу і соціальної сфери в даний момент є недостатньо освітленими і дискусійними, що обумовлює актуальність виділення факторів, що впливають на малий бізнес і необхідність переосмислення вітчизняного досвіду функціонування малого бізнесу в соціальній сфері з метою його розвитку та адаптації до сучасних умов, перетворення на чинник економічного зростання, збереження і примноження конкурентних переваг України та високого інтелектуального потенціалу нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За період незалежності широке коло українських

науковців активно вивчали зарубіжний досвід застосування інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу. Зокрема, заслуговують на увагу праці Дикань В., Фролової Н., Мельник Т., Борисенко О. та інші в яких наголошується, що з огляду на поточну, складну макроекономічну ситуацію та мінливість ринку, сектор малого бізнесу потребує більш активної підтримки з боку держави, застосування нетрадиційних заходів спрямованих на його підтримку та стимулювання розвитку. Проте нинішній його стан свідчить про наявність багатьох невирішених питань, які потребують подальшого вивчення та пошуку шляхів розв'язання.

Постановка завдання. Малий бізнес залучає фінансові та виробничі ресурси населення, сприяє гнучкості ринкової економіки, впливає на структурну перебудову та успішно протистоїть монополізації економіки. Ефективне функціонування малих підприємств базується на їх перевагах порівняно з великими підприємствами, таких як пряма доступність до місцевих ринків, здатність адаптуватися до вимог клієнтів, виробництво невеликими партіями, що непрактичне для великих підприємств, а також відсутність надмірних ланок

управління. Малому підприємству властиві такі риси, як швидка реакція на ринкові вимоги, високий рівень спеціалізації та здатність мобілізувати ресурси в перспективних напрямках. Проте, незважаючи на очевидні переваги, малий бізнес більш схильний до впливу факторів, які гальмують його розвиток, порівняно з великим бізнесом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній Україні спостерігається негативна тенденція зниження частки малих підприємств у загальному обсязі реалізації продукції, робіт та послуг.

Найгіршою, з позиції поточного стану розвитку підприємств малого бізнесу, є ситуація у прифронтових та частково окупованих регіонах: частка підприємств малого бізнесу, яка може припинити свою діяльність становить близько 45% для первинного сектору (сільське господарство та видобуток), 35% – для вторинного (заводи, фабрики, промислове виробництво) та 37% – для третинного сектору (послуги) [7].

Серед сукупності найбільш пріоритетних проблем (ТОП-10), з якими стикається малий бізнес на початку 2023 року можна виділити:

- перебоїв з електро-, водо-та тепlopостачанням (68% опитаних підприємств);
- зростання цін на сировину та матеріали (68% опитаних підприємств);
- складнощі з перевезенням сировини або товарів територією України та розрив ланцюжків постачання (47% опитаних підприємств);
- проблема безпеки праці (40% опитаних підприємств);
- зменшення попиту на продукцію або послуги (35% опитаних підприємств);
- брак робочої сили (26% опитаних підприємств);
- брак обігових коштів (16% опитаних підприємств);
- державне регулювання курсу валют (14% опитаних підприємств);
- пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій (12% опитаних підприємств);
- корупція та блокування податкових накладних (12% опитаних підприємств) [7].

Міжнародний досвід підтверджує, що спеціалізація у певному виді діяльності дозволяє підприємству досягти максимальної продуктивності. Це пояснюється більш ефективним використанням професійних навичок працівників та збільшенням загального обсягу виробництва. Такий підхід сприяє зростанню прибутку підприємства та має позитивний вплив на його фінансовий стан, а також на фінансовий стан країни в цілому. З іншого боку, завдяки використанню передової техніки та технологій, малі підприємства, які спеціалізуються в конкретних галузях, стають серйозними конкурентами для великих корпорацій і можуть забрати частку прибутку у них.

Сучасні умови розвитку малого бізнесу визначаються декількома ключовими чинниками:

1. Лібералізація економічної діяльності: Відмінний розвиток малого бізнесу передбачає створення сприятливого середовища для підприємництва, включаючи зниження адміністративних бар'єрів, спрощення процедур відкриття та ліквідації підприємств, зменшення регулятивних обмежень і покращення доступу до ринків;

2. Ставлення до підприємництва як до специфічної форми суспільно корисної діяльності: Визнання ролі малого бізнесу як стимулюючого фактора для економічного зростання та зайнятості є важливим. Позитивне сприйняття підприємництва сприяє формуванню позитивного інституційного середовища для розвитку малого бізнесу.

3. Формування підприємницького мислення: Розвиток підприємницького мислення серед населення, особливо серед молодих поколінь, сприяє зростанню кількості та якості малих підприємств. Підтримка підприємництва в освітніх програмах та створення підприємницьких інкубаторів та центрів надання послуг може сприяти формуванню підприємницького духу.

4. Державна підтримка малого бізнесу: Державні програми та ініціативи, спрямовані на підтримку малого бізнесу, грають важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку цього сектору. Такі заходи можуть включати фінансову підтримку, зниження податкового тягаря, надання консультативної та навчальної підтримки, а також створення спеціальних інфраструктур для малого бізнесу.

Ці умови сприяють розвитку малого бізнесу, створюють конкурентні переваги та сприяють сталому економічному зростанню країни.

Державна підтримка малого бізнесу, з економічного погляду, має бути спрямована на створення рівних умов для великих і малих підприємств, не порушуючи при цьому дії ринкових механізмів та конкуренції між ними. У країнах з розвинутою ринковою економікою однією з причин успішного розвитку малого бізнесу є сприяння взаємодії і співробітництва між великими та малими підприємствами, замість ставлення їх як конкурентів.

Для досягнення соціально-економічних цілей малого підприємництва необхідно забезпечувати його стійкість. Це можна досягти шляхом комплексу цілеспрямованих заходів підтримки. Такі заходи можуть включати фінансову підтримку, доступ до кредитів, зниження податкового тягаря, надання консультаційних та навчальних програм, сприяння в розвитку інфраструктури для малого бізнесу та стимулювання інноваційного підходу. Правильно організована державна підтримка сприяє розвитку малого бізнесу, зміцненню його ролі в економіці та досягненню позитивного соціального впливу, пропонуючи сприятливе серед-

Рис. 1. Фактори, що перешкоджають розвитку малих підприємств

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 5]

овище для його стабільного функціонування та зростання.

Під поняттям "державна підтримка малого бізнесу" в Україні маються на увазі будь-які державні заходи сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для них прямі чи приховані переваги. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється в рамках впровадження регіональних і місцевих програм відповідно до Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" від 22.03.2012 року [6].

Мета державної підтримки розвитку малого бізнесу полягає у створенні сприятливих умов та гарантії надійності для його зростання. Це сприяє подоланню негативних економічних процесів, підтримці внутрішніх виробників, забезпеченню зайнятості населення та створенню нових робочих місць в Україні.

Для досягнення цієї мети, державна підтримка розвитку малого бізнесу в ринковій економіці може бути реалізована через такі напрями:

Упорядкування та вдосконалення нормативно-правової бази: Забезпечення чітких і сприятливих правил для функціонування малого бізнесу і захисту його від кримінального рекету та бюрократичного тиску.

Зміцнення фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва: Створення регіональних фондів підтримки підприємництва та

кредитно-гарантійних установ для забезпечення фінансування малого бізнесу.

Удосконалення податкової політики щодо малого підприємництва: Впровадження ефективних та справедливих податкових політик, спрямованих на полегшення фінансового тягаря для малих підприємств.

Розбудова ефективної інфраструктури підтримки підприємництва: Забезпечення доступу до інформаційних, консультативних, науково-технологічних та освітніх послуг для малого бізнесу. Пріоритетними є поглиблення інноваційної спрямованості розвитку підприємництва та запровадження ефективних механізмів підтримки перспективних інноваційних проектів у сфері малого бізнесу, включаючи правову, фінансову, організаційну, кадрову та освітню підтримку.

Розвиток малого бізнесу відповідає глобальним тенденціям формування гнучкої ринкової економіки. Цей процес поєднує різні форми власності і використовує адекватну модель господарства, що включає конкурентний ринковий механізм і державне регулювання малих підприємств. У порівнянні з великим бізнесом, малий бізнес можна порівняти з клітинами, живою тканиною та м'язами господарського організму, тоді як великий бізнес виступає його скелетом.

Тенденції розвитку малого бізнесу зумовлюють формування мережі інфраструктури розвитку малого бізнесу, що визначається видами держав-

ної підтримки відповідно до Закону [6], що включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Система організацій, підприємств, установ, що займаються розробкою та забезпеченням державної підтримки малого бізнесу, становить

інфраструктуру державної підтримки. Узагальнюючи досвід державного регулювання та підтримки малого бізнесу можна виділити заходи, які повинні стати основними при розробці та реалізації державної підтримки малого підприємництва в Україні. Перший блок заходів регулює вплив на розвиток малого підприємництва. ґрунтується на фінансовій підтримці (рис. 2).

Другий блок, що входить в систему державної підтримки, передбачає організаційне самовдосконалення цієї системи (рис. 3).

Рис. 2. Перший блок державної підтримки

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 5]

Рис. 3. Другий блок державної підтримки

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 5]

Третій блок заходів, спрямованих на формування сприятливого зовнішнього середовища малого бізнесу (рис. 4).

Розвиток малого бізнесу має велике значення і включає такі аспекти:

- збільшення числа власників малого бізнесу сприяє формуванню середнього класу, який є основним гарантом політичної стабільності в демократичному суспільстві;
- зростання частки економічно активного населення, що сприяє зростанню доходів громадян і зменшенню розривів у добробуті між різними соціальними групами;
- малий бізнес привертає найбільш енергійних та підприємливих особистостей, які відчують потребу у самореалізації і бачать його як першу ступінь успіху;
- створення нових робочих місць з невеликими капітальними витратами, особливо в сфері обслуговування;
- малий бізнес може надати можливість працевлаштування для людей, які втратили роботу у державному секторі, а також для представників соціально вразливих груп, таких як біженці, інваліди, молодь і жінки;
- малі підприємства надають можливість набувати кваліфікацію на робочому місці для працівників з обмеженою формальною освітою;
- вони сприяють розробці технологічних, технічних та організаційних інновацій, оскільки в малому бізнесі власники частіше схильні до ризику та впровадження нових проектів, щоб вижити в конкурентному середовищі;
- бізнес спонукає великі компанії до підвищення ефективності виробництва, освоюючи нові ринки, які вважаються менш привабливими для великих фірм;
- він сприяє ліквідації монополій виробників і створенню конкурентного середовища;
- малий бізнес мобілізує матеріальні, фінансові та природні ресурси, які інакше залишилися

б невикористаними, і сприяє їх більш ефективному використанню. Він також знижує потребу в капіталовкладеннях і сприяє швидкій окупності вкладень.

Розвиток малого бізнесу поліпшує взаємозв'язок між різними секторами економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

У зв'язку з неефективністю механізму державної підтримки малого бізнесу в Україні, через нерозвиненість ринковості самого бізнесу та складності у системі його регулювання, можна запропонувати такі рекомендації для пріоритетних заходів ефективної підтримки та визначення основних перспектив розвитку малого підприємництва:

1. Створити сприятливий підприємницький клімат, приводячи нормативно-правові акти у відповідність до принципів державної регуляторної політики провідних країн світу, зокрема країн ЄС. Також розробити механізми часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, які були залучені суб'єктами малого підприємництва для інвестиційних проектів. Сформувати бази даних щодо інвестиційних пропозицій малих фірм, зокрема для розповсюдження інформації серед іноземних інвесторів

2. Для створення нових робочих місць та зменшення безробіття і стимулювання розвитку підприємництва необхідно: сприяти самозайнятості безробітних шляхом надання їм одноразової грошової допомоги для започаткування власної підприємницької діяльності. Для отримання такої допомоги безробітним потрібно представити бізнес-план для вирішення актуальних проблем на регіональному рівні, а реалізацію цього плану слід контролювати; при перепідготовці та підвищенні кваліфікації безробітних слід надавати особливу увагу професіям, які користуються попитом на ринку праці та можуть стати основою для власного бізнесу. Також проводити семінари та курси підвищення кваліфікації для всіх бажаючих розпочати підприємницьку діяльність.

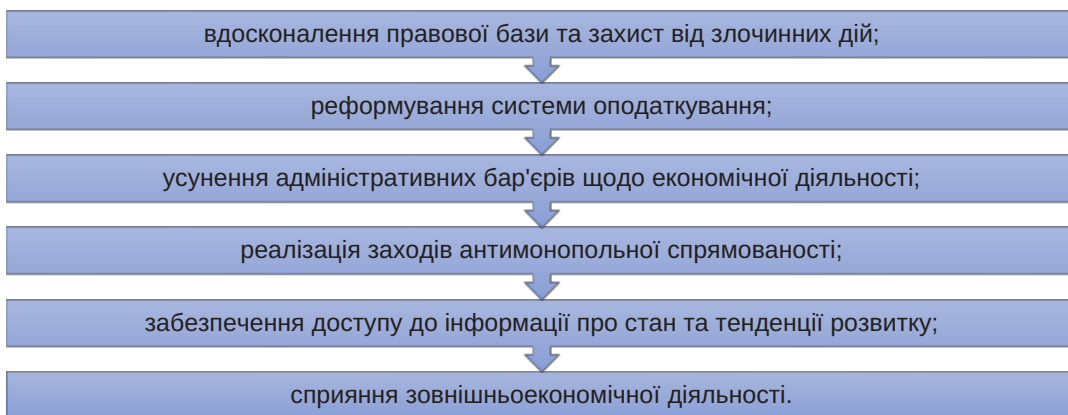

Рис. 4. Третій блок державної підтримки

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 5]

3. Розвивати мале підприємництво в сільській місцевості, зокрема:

- розробити механізми надання матеріальної допомоги малим підприємствам, які виробляють екологічно чисту продукцію сільського господарства, займаються її переробкою та експортом;
- сприяти переорієнтації вивільненої робочої сили на нові види діяльності в сільському господарстві та у сфері розвитку «зеленого туризму»;
- залучати безробітних, зареєстрованих у містах, до працевлаштування на новостворених робочих місцях у сільській місцевості.

4. Стимулювати проведення регіональних конкурсів (тендерів) щодо закупівлі товарів та послуг малими фірмами за кошти державних та місцевих бюджетів, а також залучення підприємців до виконання регіональних замовлень.

5. Для полегшення доступу малих підприємців до необхідної інформації і спрощення їхнього інформаційного забезпечення:

- створити бази даних, які будуть акумулювати і систематизувати інформацію щодо норм чинного законодавства України;
- забезпечити інформаційно-аналітичні матеріали стосовно розвитку підприємництва регіонів та видів економічної діяльності, цінової ситуації, регуляторної політики, наявних банківських установ та кредитних організацій з переліком їх послуг у сфері кредитування суб'єктів малого підприємництва.

Ці заходи сприятимуть підвищенню ефективності підтримки малого бізнесу в Україні та визначенню перспектив його подальшого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борисенко О.П. Державні фінансові інструменти підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник національного університету цивільного захисту України Серія «Державне управління»*. 2022. № 2(17). URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16870>.
2. Дикань В.В., Фролова Н.Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка і суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>.
3. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 р.: результати опитування. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna>.
4. Кількість зайнятих працівників у суб'єктах великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010–2021 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pdsg/arh_kzp_ved_zp_u.htm.
5. Мельник Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєн-

ного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2(100). DOI: [https://doi.org/10.26642/ema2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema2022-2(100)-3-11).

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

7. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.

8. Український бізнес під час війни. Випуск 10 (лютий 2023 р.). Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». URL: https://business.diia.gov.ua/uploads/5/29486-rezul_tati_desatogo_somisacnogo_opituvanna_kerivnikiv_promislovih_pidpriemstv_ukrains_kij_biznes_v_umovah_vijni.pdf.

9. Черничко Т.В., Грицько В.В., Мигович А.О. Сучасні тенденції, роль та перспективи розвитку підприємств малого бізнесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2022. № 27 (55). URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3659/3331>.

REFERENCES:

1. Borysenko O.P. (2022). Derzhavni finansovi instrumenty pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini [State financial instruments for supporting the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine]. *Visnyk natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*, no. 2 (17). Available at: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16870>. (in Ukrainian)
2. Dykan V.V., Frolova N.L. (2022). Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas [Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 38. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>. (in Ukrainian)
3. Indeks nastroiv maloho biznesu za 2022 r.: rezultaty opytuvannya [2022 Small Business Sentiment Index: Survey Results]. Available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna>.
4. Kilkist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010–2021 r. [Number of persons employed of entities of large, medium, small and micro-entrepreneurship by type of economic activity in 2010–2021]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pdsg/arh_kzp_ved_zp_u.htm.
5. Melnyk T. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymulivannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no. 2(100). Available

at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>. (in Ukrainian)

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012) Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (in Ukrainian)

7. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia [The state and needs of business in wartime: survey results]. Available at: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.

8. Ukrainnyi biznes pid chas viiny. Vypusk 10 (liutyi 2023 r.). Hromadska orhanizatsiia «Instytut eko-

nomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii» [Ukrainian business during the war. Issue 10 (February 2023)]. Available at: https://business.dii.gov.ua/uploads/5/29486-rezul_tati_desatogo_somisacnogo_opituvanna_kerivnikov_promislovih_pidpriemstv_ukrains_kij_biznes_v_umovah_vijni.pdf.

9. Chernychko T.V., Hrytsko V.V., Myhovych A.O. (2022). Suchasni tendentsii, rol ta perspektyvy rozvytku pidpriemstv maloho biznesu [Modern trends, role and prospects of development of small business enterprises]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Ekonomika»*, no. 27 (55). Available at: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3659/3331>. (in Ukrainian)